

Kedves Kirándulótársak!

A Teleki Pál Egyesület 2010 május 14 – 16 közötti krakkói tanulmányi kirándulása alkalmából kivonatos ismertetőt kínálok a Krakkóban nyomtatott jelentősebb régi könyvekről, öt darabról.

Forrás: Régi magyarországi nyomtatványok (RMNY)1473 – 1600, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971 elektronikus kiadása CD-n: eRMK, Arcanum Adatbázis Kft, Bp., 2001
<http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

A kötetben a krakkói kiadású tételek a következők: 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 57, 58, 63, 64, 65, 70, 74, 78, 88A, 99, 156, 318, 328, 470, 568A.
Ezekből a 7 – 78 tételek között nyilvántartott 24 könyv mind Vietor nyomdájában készült.

A 7-es és 8-as tételek esetében az a figyelemre méltó, hogy ezekben a latin alapnyelvű könyvekben jelenik meg első alkalommal nyomtatásban magyar nyelvű vendégszöveg.

Kiemelt jelentőségűek az 1600-ig leírt 30 tételből a 13, 15, 74, 156 és 318 számúak, amelyekről mellékelem a RMNY leírását és első lapok képeit. Ozorai vitairatának esetében a jelenleg ismert példányok eleje csonka, ezért a kép itt az első ismert lapot mutatja.
Ezek a könyvek hasonmás kiadásban is megjelentek.

Az 1971 után kiadott hasonmás kiadásokra nincs hivatkozás a leírásban; ezek a következők:

74. Székely István Zsoltárkönyv Bibliotheca Hungarica Antiqua (BHA), 26 Bp., 1991
318. Balassi Bálint ford. Betegh lelkeknek valo fwues kertecijke ...BHA, 39 Bp., 2006
Balassi Bálint e könyvéről a RMNY I. (1971) leírása még azt közli, hogy egyetlen példánya lappang. A hasonmás kiadáshoz készült tanulmányból világossá válik ennek az oka.
A tanulmány elejéről a címlap képe alá másoltam néhány sort.

A Gödöllői Városi Könyvtárban, a Gödöllő gyűjteményben megtalálható Székely István Krónikája és Ozorai Imre vitairata hasonmás kiadásai (BHA, 3 és 4), mindkettő kíséret tanulmánnyal.

A könyvészeti ismertetések után néhány adat következik Vietor Jeromos nyomdászról és a könyvek szerzőiről.

Üdvözlettel,
Lőrinczy Ottó

Első magyar nyelvű nyomtatott szöveg a 7. és 8. tételekben

Sylvester János - Krakkó - 1527

Krakkó a tiszai tájakhoz legközelebb eső és legbiztonságosabban megközelíthető külföldi könyvnyomtató város, a magyar egyetemi hallgatók legkedveltebb tanuló otthona, szükségszerűen lett a magyar nyelvű nyomtatott könyv bölcsőjévé. Latinul már ezelőtt is nyomtattak itt magyarországiak, főleg felvidékiek, s az egyetemén tanuló sok magyar hallgató között is akadt, aki kinyomtatta egy-egy latinul írt munkáját, esetleg tanára vezetésével vagy a nyomdász kérésére részt vett egy-egy kiadvány előkészítésében. Az első nyomtatott magyar szöveg is egy krakkói magyar diák, az Ujtestamentum-fordító Sylvester János munkája volt. **Sebald Heyden: 'Peurilium colloquiorum formulae' (1527) című beszélgetés-gyűjtemény** (RMNY 8) német és lengyel értelmezéseit ő **egészítette ki a magyarral**. Hasonlóképpen Christoph Hegendorff: 'Rudimenta Grammatices Donati' (1527) című nyelvtanát (RMNY 7) is ő látta el magyar értelmezésekkel. A két nyelvgyakorlókönyv és egy feltételezett latin-magyar Dictionanus (1531) a magyar nyelv első nyomtatott emlékei, **vendégszövegek latin nyelvű kiadványokban**.

Forrás: Informatikus könyvtárosok oldala - <http://olasz22bp.gportal.hu/gindex.php?pg=11046093>

RMNY 13 Krakkó. 1533.

EPISTOLAE Pavli lingva Hvngarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyeluen. (Transl. Komjáti Benedek.) (Cracouie MDXXXIII Vietor.)

A8 B4 C4 D8 E8 F4 G8–K8 L4 M8–Z8, a8–h8 i4 = [236] fol. – 8° – Mult. ill., 3 ins., orn., init. RMK I 3

Részleges bibliafordítás: Szent Pál levelei. – A címlapon Magyarország, ennek hátán pedig a Frangepán-család fametszetű címere. A címlevél után a nyomdásznak Krakkóban 1533-ban kelt előszava, Omnibus Christianae pietatis studiosis Hungaris Chalcographus, majd Komjáti Benedeknek Nyaláb várában 1532 szeptember 8-án (Kisasszony napján) kelt ajánlása áll Frangepán Katalinhoz: A nagyságos gróf Katalin kisasszonynak, a néhai nagyságos Perény Gábel házastársának. Ennek utolsó bekezdése külön címzés nélkül Szent Pál levelének olvasóinak szól, amelyben Komjáti a fordítás módját ismerteti. A főrész Szent Pál leveleit tartalmazza a Vulgatában levő sorrendben. Valamennyi levél előtt annak röviden való magyarázása és értelme olvasható. A fordítás a következő megjegyzéssel zárul: E Szent Pál epistolái magyarságának vége lett Szent Gergely pápa estén (március 11), nagy mise harangkor, a Jézus Krisztus születésének utána ezeröttszázharminckét esztendőbe. Ezt követi: Errata inter excudendum admissa, majd Hieronymus Vietornak Krakkóban 1533 februárjában kelt ajánlása Catharinae a Frangepanibus magnifici quondam d. Gabrielis de Peren ... coniugi. Az utolsó lapon a Perényi-család fametszetű címere. Szövegkiadása Szilády Áron jegyzeteivel: Bp. 1883.

Komjáti Benedek a bécsi egyetemen folytatott tanulmányai után előbb a Nádasdyak, majd 1530–1531-től Perényi Gábor özvegyének, Frangepán Katalinnak udvarában élt, ahol Perényi János nevelője volt. Életére és erasmista szellemű bibliafordítására vonatkozó kutatások eredményeit Horváth János foglalta össze (Ref. 25–30, 486).

Lásd még: Szabó Dénes: A magyar nyelvemlékek. Bp. 1959, 54–55 – MIrodT I 295–296, 302–303, Varjas Béla – Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1969, 12, Varjas Béla.

Ez a legrégebbi teljes szövegében magyar nyelven kiadott nyomtatvány.

Szabó Károly a terjedelem megjelölésnél figyelmen kívül hagyta, hogy az általában nyolc leveles ívek között öt csak négy leveles (RMK I 3).

Cf. 12, –

Bratislava Acad 2 – Budapest Acad 2 facs. suppl. 3* facs. suppl. – Budapest Nat 2 facs. suppl. 2 3 (Szeged, francisc.) – Budapest Univ 1 – Cluj Univ 4* – London BM 2 (Nagy István) – Sárospatak Ref 2 – Wien Nat 1 magyar

RMNY 15 Krakkó. 1535.

[OZORAI Imre:] (De Christo et eius ecclesia. Item de Antichristo, eiusque ecclesia). [Krakkó] (1535) [Vietor?]

A–Z, Aa–Ee Ff3+1 = [226 ?] fol. – 8° – 1 ins.

RMK I 5

Evangélikus tanítás magyar nyelven. – A mű valamennyi ismert példánya az elején csonka. A töredékesen megmaradt bevezetésben a szerző arról elmélkedik, hogy kik tartoznak Krisztus egyházába. Ezután az irodalomtörténetben az egész mű címéül használatos latin felirat vezet be a főrészt, amelyben a szerző előbb azt fejtegeti, hogy csak a Biblia helyes értelmezése vezet el Krisztus igaz egyházának megismerésére; majd huszonegy vallási kérdésre ad választ az evangélikus tanítás szerint. A főrészben latin szemelvényeket is közöl a Bibliából. Az utolsó levélen a Frangepán-család címere látható 1535 évszámmal.

Hasonmás kiadás: Ozorai Imre vitairata. Krakkó 1535. A kísérőtanulmányt írta Nemeskürty István. A faksimile szövegét gondozta Varjas Béla. Bp. 1961. (BHA 4.).

Ozorai Imre, aki feltehetően Tolna megyéből származott, a krakkói és wittenbergi egyetemnek volt hallgatója, majd a Tiszántúlon evangélikus prédikátorként működött. Nevét és munkája címét a sárospataki Rákóczi könyvtárnak 1658–1660 táján készített kéziratos katalógusa így említi: Ozorai Imre de Christo et Antichristo (MKsz 1916: 214, Harsányi István). Munkáját a bibliai és ókeresztény szövegeket idéző és értelmező humanista tanultság, olvasóközönségének, a korabeli mezővárosi polgárság helyzetének tükrözése és világos értekező stílus jellemzi. Irodalomtörténeti jelentőségét Horváth János (Ref. 31–34, 486) és Nemeskürty István (BHA 4, kísérő tanulmány) foglalták össze. Lásd még: MIrodT I 324–325, 332, Varjas Béla.

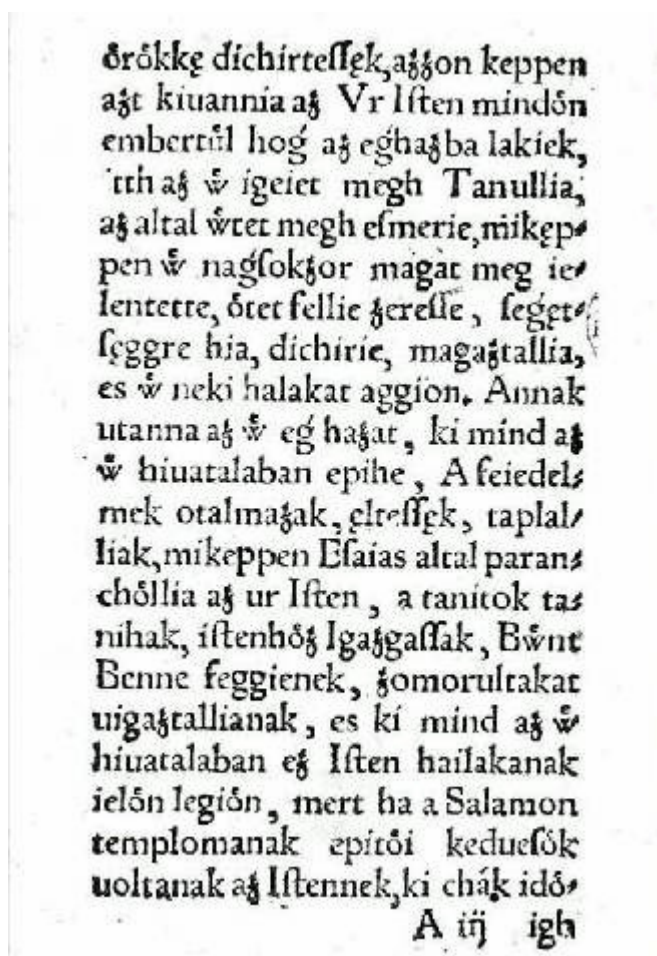
A mai ismert példányokban a nyomdász neve és a kiadás helye hiányzik. Szabó Károly szerint a betűtípusok Hieronymus Vietor krakkói műhelyére vallanak (RMK I 5). Állítását a szakirodalom általában elfogadta (vö. BHA 4, kísérő tanulmány 29–30). Varjas Béla vizsgálata szerint azonban e nyomtatvány antikva és schwabachi típusa nemcsak Vietor, hanem Florian Ungler krakkói műhelyében is megvolt. A magyar hangok jelölésére külön készített ékezetes betűk pedig el is térnek a Vietor-kiadványokban használt, rendszerint a frakturból kölcsönzött típusoktól. Ugyanígy a Frangepán-címer is egészen más, mint a Vietor-műhelyben 1533-ban készített (13) és még 1548-ban (74) is használt címer. Ezért Ozorai művének ez az első kiadása aligha készülhetett Vietor nyomdájában (Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp., 1969, 105–109). Az utolsó lapon a Frangepán-címer körül az 1535 évszám feltehetőleg a mű nyomtatásának évét jelenti.

Cf. –, 64

Aiud 3 – Budapest Acad 2 – Budapest Nat 2 – London BM 3 (Nagy István)

Editio facsimile

magyar

RMNY 74 Krakkó. 1548.

SOLTAR könyü[!] Szekel(y) Estuantul magyar nielre [!] fordítatt. Touabba ez Soltar vtan szido [!] szolasnac mogia es nehez heliecnece röüideden valo magyarazatia psalmosonkent köuetkezie. Tablaia is vagion, ki eleuszer az psalmosoknac rendet deakul meg mutatia. Masodtsor abece szerint valo magyarul irt hel(y)et mutatia meg. (Krackoba 1548 Ieronymos Vietor felesighe hazanal Strikouia beli Lazar).

X 4, *8, A8–T8 V4, a4 b8–m8 n4 = [12] + 251 + [1] fol. – 8° – 2 ins., 3 ill., orn. RMK I 19

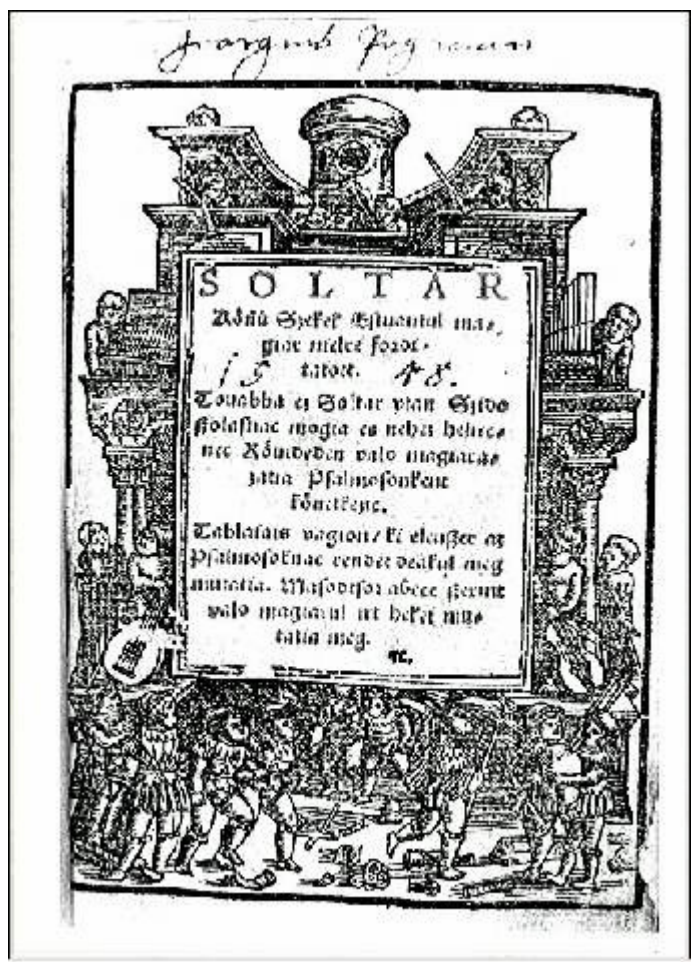
Részleges bibliafordítás: A zsoltárok könyve. – A címlevél hátán Magyarország egyesített címere.

Ezt követi a szerző ajánlása: Gávai Lukácsnak, vitézlő nemes férfiúnak, mint szerető urának,

Benczédi Székely István Szikszó 1548 április 24-i kelettel. Ennek végén A zsoltár olvasóknak felhívja a figyelmét a könyv beosztására, majd Az egész zsoltárnak sommája következik. Ezután a Corrector pio lectori ajánlja Székely István fordítását. A bevezető rész végén Táblája a psalmusoknak címmel a magyarra fordított zsoltárok sorkezdetei találhatók betűrendben a megfelelő latin incipittel együtt. A főrész a százötven bibliai zsoltár prózai fordítását tartalmazza. Minden zsoltárt rövid summa vezet be. A lap szélén számok utalnak a kötet végén található magyarázatokra, amelyek az utolsó zsoltár után következnek: Zsidó szólásnak módja és nehéz helyeknek rövideden való magyarázata psalmusonkint. A kolofon tanúsága szerint a nyomtatás 1548 szeptember 6-án fejeződött be. A könyv utolsó levelének rektóján a Frangepán-család címere, verzóján az imádkozó Dávid királyt ábrázoló fametszet látható.

Székely István zsoltárfordításának irodalomtörténeti jelentőségét Horváth János (Ref. 49–50, 487) és Gerézdi Rabán (BHA 3, kísérő tanulmány 20–24) foglalta össze. A fordító ismerte a középkori kéziratok magyar fordításait, és a zsoltárok sommája-nál az Apor-kódexből, vagy egy azzal azonos szövegű kéziratból meríthetett. Az ajánlásban a Zsoltárkönyv kedvező fogadtatása esetén az egész Biblia lefordítását ígérte. Rabbinikus forrásait Dán Róbert kutatta fel (Filológiai Közöny 1967: 136–140). Lásd még: EPhK 1883: 17, Kardos Albert – ProtSz 1898: 534–536, Farkas Lajos. Budapest Acad 2 3 – Budapest Ev 1 – Budapest Nat 2 – Cluj Acad II 1 – Cluj Univ 4 – Kraków Univ 2 – Sárospatak Ref 2 (M. Nemz. Múz.) – Sibiu Mus 1

Olim: (Budapest) Nagy István
magyar

RMNY 156 Krakkó. 1559.

SZÉKELY István: Chronica ez vilagnac yeles dolgairól. Szekel(y) Estvan. Craccoba MDLIX [recte 1559] Striykouiai Lazar.

a, A–Z, a–z, Aa–Nn = [4] + 237 [recte 236] fol. – 4° – 1 ins., orn., init.

RMK I 38 – Estreicher 30: 230

Világkrónika. – A címlap után Németi Ferenc tokaji kapitány fametszetes címere (Stemma excellentissimi herois Francisci Nemeti), alatta M. L. W. (= Vilmányi Libec Mihály) verse In stemma eiusdem carmen. Ezt követi a szerző Göncön 1558 július 20-án kelt ajánlása Németi Ferencnek, vitézlő nemes férfiúnak, tokaji tisztartónak, mint nemes urának, majd Michael Lybecz a Wylman köszöntőverse: In chronologiam reverendi in Christo patris ac domini Stephani Siculi, verbi Dei ministri in Göncz és öt-öt latin–magyar disztichonja. Az incipitmutatóra utaló kezdősora: E könyvet valamely magyar olvasandja magában. – A főrész a történeti eseményeket évről-évre adja elő a világ teremtésétől 1558-ig; 367-től kezdve a hunok és a magyarok történetét is beleszövi. Hasonmás kiadása: Székely István: Krónika ez világnak yeles dolgairól. Krakkó 1559. A kísérő tanulmányt írta és a faksimile szövegét gondozta Gerézdi Rabán. Bp. 1960. (BHA 3.).

Székely István műve korának felfogása szerint a Bibliára alapított protestáns szemléletű kronologikus világkrónika, chronologicon (Gerézdi, i. m. 27). Turóczi-Trostler József megállapította, hogy Székely világkrónikáját elsősorban Johann Carion, Sebastian Münster, Johann Funck történeti munkáiból, a magyar vonatkozásokat pedig Thuróczy János és Antonio Bonfini műveiből állította össze (Ungarische Jahrbücher 1934: 118–131). A Krónikának Mátyás királyról szóló anekdotáját (219b–220a lap) Binder Jenő (Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonai. Brassó 1883, 4) és Kardos Tibor (Filológiai Közöny 1955, 128; vö. RMDE I, 551–555) tárgyalták. A Chronica magyar irodalom- és művelődéstörténeti elemzését, historiográfiai értékelését legújabbban Gerézdi Rabán végezte el a hasonmás kiadás kísérő tanulmányában. – Lásd még: Horváth: Ref 50–54, 487–488 – MIrodT I 335–336, 518, Varjas Béla.

A magyar disztichonok felett olvasható Corrector pio lectori szerint Vilmányi Libec Mihály a Chronica kiadásánál a krakkói műhelyben korrektorként működött.

Sándor István Gellert-fordításának (Gellert, R. F.: G** nevezetű svédi grófnénak rendes történeti ... Pozsony és Kassa 1778 Szláv S. J. álnévvel írt bevezetése) nyomán Harsányi István (MKsz 1911: 53 ® Sztripszky I 1799/6) feltételezte Székely Chronicájának egy évvel korábbi, 1558-i kiadását is. Később ugyancsak Harsányi hivatkozott még Szenczi Molnár Albert 1610-ben megjelent Nova grammaticájának előszavában (RMK I 422, 16) olvasható utalására, valamint egy, a Chronica állítólagos 1558-i kiadásából vett idézetre, amely eltér az 1559-i kiadás (156) szövegétől (MKsz 1911: 283–284). Trócsányi Zoltán azonban kimutatta, hogy a Szenczi Molnár Alberttől eredő 1558-as évszám az 1559-i kiadásnak egy elején és végén csonka, és ezért az ajánlás keltezéséből datált példányára vezethető vissza; a Nova grammatica ajánlásában olvasható szövegbeli eltérés pedig Szenczi Molnár Albert betoldása (MKsz 1912: 188). Később ugyancsak Trócsányi kimutatta, hogy a tévesen feltételezett 1558-as kiadásról szóló félrevezető adat miként jutott Szenczi Molnártól David Czvittinger és Bod Péter közvetítésével Horányi Elekhez, Sándor Istvánhoz, sőt Toldy Ferenchez (MKsz 1912: 385–386).

Aiud 2 – Alba Iulia 2 – Berlin Univ Inst 1 – Bratislava MS 2 – Bratislava Pedag 3 – Budapest Acad 1 2 2 4 – Budapest Acad Lingu 3 – Budapest Civ 2 – Budapest Ev 1 – Budapest Nat 1 2 * 2 2 3 – Budapest Ref 2 2 – Budapest Univ 2 – Budapest Zsámár József 2 – Cluj Acad I 2 (szatmári püspökség) – Cluj Acad II 1 2 – Cluj Acad III 2 2 3 – Cluj Univ 1 2 3 – Debrecen Ref 2 – Debrecen Univ 2 – Eger Dioec 3 (!) – Gdańsk Acad 1 – Kecskemét Ref 3 – Keszthely 2 – Kraków Univ 2 – London BM 1 (Nagy István) – Sárospatak Ref 2 – Sibiu Arch 1 – Sibiu Mus 1 – Szeged Univ 2 – Tîrgu Mureş 2 2 2 3

Olim: Eger, érseki kt. – Máramarossziget, r. kath. gymn. – Miskolc, ref. gymn. – Pápa, franc. kolostor – Sepsiszentgyörgy, Mus (Varga 9) – Szeged, kegyesrendi ház

Editio facsimile

magyar

RMNY 318 Krakkó. 1572.

BALASSI Bálint [transl.]: Betegh lelkeknek valo fwues kertecijke, meliben sok fele ioszagu es egesseges fwuek talaltatnak, melij fwnek által az lelkek mindennemő beteghsegekben, fogiatkozásokban meg eleuenedhetnek es megh vijulhatnak. Ehez foglaltatot egij szep tudomanij: tudni illik mikeppen kellien embernek magat biztatni az niomorusagnak wldeözesnek es kennak ideieiben, mellijet Giarmathij Balassij Balint fordítot nemetből magiarrá az ő szerelmes szwleijnek haborságokban valo vigasztalására. (Bock Mihály által zereztetett nemeteől.) Cracoban 1572 Wirzbieth).

A–G H6 = [90] fol. – 12° – 1 ill.

RMK I 91

Evangélikus elmélkedések. – A mű egyetlen példánya lappang. Első levelének mindkét lapja fényképről, a szövege pedig újkori kéziratos másolatból ismert. A címlap hátán olvasható az eredeti mű szerzőjének, Bock Mihálynak neve. A mű tizenhat fejezete a szenvedésekben és megpróbáltatásokban való vigasztalásról elmélkedik.

Szövegkiadása Eckhardt Sándortól: Balassi Bálint összes művei II. Bp. 1955, 5–59.

Michael Bock elszászi evangélikus prédikátor volt, aki Würzgärtlein für die kranken Seelen című elmélkedő könyvét 1562-ben adta ki (ItK 1922: 75–76, Thienemann Tivadar). Ezt fordította Balassi Bálint magyarrá.

Balassi életével Eckhardt Sándor behatóan foglalkozott műveiben: Balassi Bálint. Bp. 1941 – Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp. 1943 – Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből. Bp. 1957. A költő e munkáját szüleinek, Balassi Jánosnak és Sulyok Annának vigasztalására írta, amikor velük Miksa király üldöztetése elől Lengyelországba kellett menekülnie. Ez az egyetlen műve, amely még életében nyomtatásban megjelent.

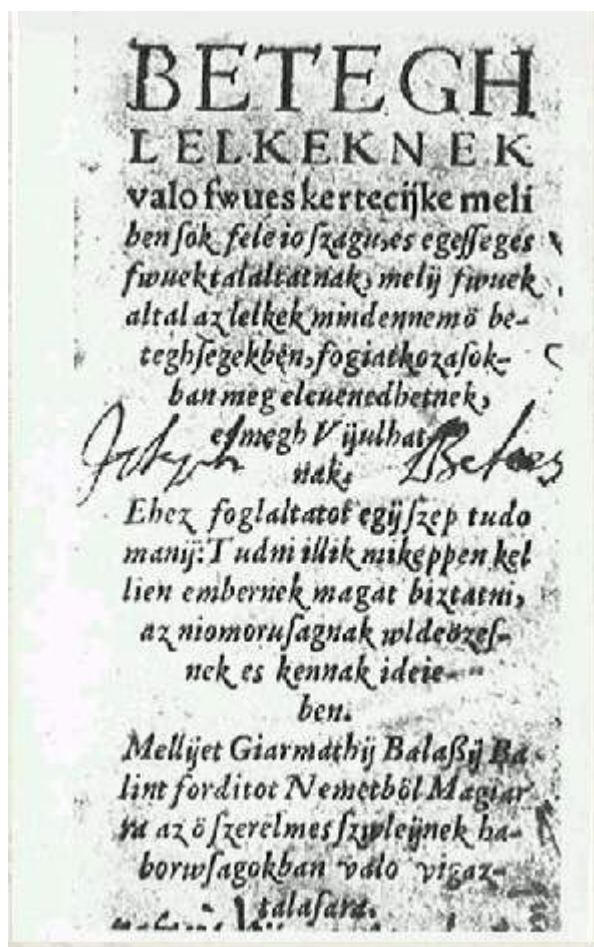
Czóbel Ernő e fordítást Bornemisza Péter Négy könyvecske című Semptén 1577-ben nyomtatott gyűjteményes kiadványának (396) negyedik részében is megtalálta és ezért kétségbe vonta Balassi

Bálint fordítói szerepét. Szerinte a fordító Bornemisza volt, aki 1552 és 1573 között a Balassi-családnál nevelősködött. Feltevését stíluskritikai érvekkel próbálta támogatni (EPHK 1910: 607–610). Eckhardt Sándor kimutatta, hogy Bornemisza 1571-ben már nem volt Balassi János szolgálatában és a családot nem követte Lengyelországba. Így Bock könyvét sem ő adta Balassi Bálint kezébe. Egyébként sem tudott németül, míg Balassi német nyelvismeretéről levelei és olvasmányai tanúskodnak. A fordítás stílusa is elüt Bornemiszáétól. Tartalma pedig az eredeti evangélikus műtől eltérő, már a református tanításhoz igazodó és benne Bornemisza felfogásával össze nem egyeztethető változtatások figyelhetők meg (ItK 1954: 373–385). – Lásd még: Balassi Bálint összes művei II. Kiad. és bev. Eckhardt Sándor. Bp. 1955 – MKsz 1961: 466, Eckhardt Sándor – MIrodT I 448–481, Gerézdi Rabán és Klaniczay Tibor.

Cf. – 396(4), 446, 540, 728, ®

Olim: Sárospatak, ref. coll.

magyar

2006-ban az Orosz Köztársaság elnöke, Vlagyimir Putyin, ünnepélyesen visszaszolgáltatta a Sárospataki Református Kollégium Könyvtárából a II. világháború alatt hadizsákmány címen elrabolt könyvek nagyobbik részét. A magyar állam közvetlenül (örzési és állagmegóvási díj) és közvetve (a MOL adománya) igen jelentős váltságdíjat fizetett a hadifoglyok szabadon engedéséért. Köztük volt Balassi Bálint ifjúkori művének, a *Beteg lelkeknek való füves kertecskének* két kiadása is: az első edíció, amely Krakóban, 1572-ben jelent meg, s egyetlen példányban maradt fent, továbbá a műnek egy másik, ugyancsak egyetlen példányban létező kiadása. E két kiadványt tehát több mint fél évszázada nem láthatta magyar kutató; a szakirodalom lényegében 1990-ig „Budapest ostrománál elpusztult”, illetve időnként, eufemisztikusan, „lappangó” nyomtatványokról volt kénytelen írni.

Így kezdődik Kőszeghy Péternek a 2006-os hasonmás kiadáshoz írt tanulmánya

Vietor Jeromos, nyomdász

Bécsi nyomtatási hely jelzéssel már 1482-ből találunk könyvet, a fametszetekkel díszített *Rókus-legendát*, sőt több bécsi kiadású könyv ismeretes, melyeket 1482 és 1486 között nyomtattak, de állandó nyomdája még nem volt ebben az időben a városnak. Feltehető, hogy Stephan Koblinger vándornyomdász volt e könyvek nyomtatója. Az első állandó nyomdát 1492-ben állította fel Johann Winterburger. Művelt és tekintélyes embernek számított, aki mesterségét valószínűleg Svájcban tanulta. A Winterburger nyomda 18 éven át egyedül működött Bécsben, s csak 1510-ben nyílt meg a második nyomda, amelyet Hieronymus Vietor alapított. Krakkóból került Bécsbe, és világi könyveket nyomtatott német, latin, lengyel és görög nyelven. Betűit főleg Olaszországból és Németországból hozatta. Vietor 21 évi bécsi működése után visszatért Krakkóba.

...

Krakkó XVI. századbeli nyomdászata a mi szempontunkból nagy jelentőségű, mert a török megszállást követő időkben, két-három évtizeden keresztül Bécs mellett Krakkó volt a magyar könyvek nyomtatója. A legtöbb magyar könyvet Hieronymus Vietor nyomta, aki Sziléziából került előbb Bécsbe s onnan 1517-ben Krakkóba.

Forrás : Tevan Andor: A könyv évezredes útja
<http://mek.niif.hu/01600/01650/html/index.htm>

Komjáti Benedek

A három erasmista bibliafordító közül időben az első, Komjáti Benedek félig-meddig még a középkor és a humanizmus mezsgyéjén állt. Pozsonyi kanonok volt, s 1527 és 1529 között az erasmista szellemű bécsi egyetemen tanult. A török elől menekült, amint maga írja, Huszt várába, és innen ment Perényi Gáborné kérésére Nyalábvárba. Huszt 1530 óta Nádasdy Tamás birtoka volt, s így nem lehetetlen, hogy Komjáti, mielőtt Perényiné udvarába került, Nádasdy szolgálatában állott. Meddig nevelősködött Perényiéknél, mi lett későbbi sorsa? Nincs hírünk felőle.

Perényiné Frangepán Katalin, aki "régől fogva egyebeket is onszolt s kért reá bőséges adományval és fizetésekkel, nemcsak az szent Pál apostol leveleinek, de még több szent írásnak magyar nyelvre való fordítására is," végre Komjátit szólította fel a levelek magyarítására. Perényinének volt ugyan egy régi Szent Pál-fordítása, de annak "értelme" is, "olvasása" is Komjáti szerint nehézkes volt. Így látott hozzá "sok szent magyarázó doktorokat" tanulmányozva Pál leveleinek interpretálásához. Ki volt a sok doktor, eddig nem derítette ki senki, de hogy az egész munka az Erazmus-féle újtestamentum és annak magyarázatai alapján, valamint a Vulgata szövegének is figyelembevételével készült, azt bizonyítottan tekinthetjük. Erazmusnak a levelek elé írt argumentumait, egy-egy levél értelmezését teljes egészében átveszi, emellett a fordítás szövegébe zárójelk között beleolvasztja a jegyzetek és parafrázisok megállapításait is. A levelek fordítása nem önálló munka, hanem kompiláció, amelyhez felhasználta, úgy látszik, korábbi magyar fordításokat; szövege ugyanis helyenként egyezést mutat a *Döbrentei-kódex*ben levő bibliafordítás-részletekkel. A szöveget azonban igyekezett minél jobban az erasmusihoz közelíteni. Egyébként fordítói eljárása még teljesen középkori: szavakhoz tapadó, a latinosságok ellen nem küzd, még nincs benne tudatos nyelvművelő szándék. A "nagyobb és teljesebb és könnyebb értelemnek okáért" vagylagosan fordít, azaz "egy diák szót két avagy három magyar szóval". Műve fontolgató filológiával, tudós magyarázatokkal kevert alkotás, átmenet a szó szerint magyarító középkori és a teljes értékű erasmusi tudós mű között.

Komjáti fordítása *Epistolae Pauli lingua hungarica donatae*. Az *szenth Pál levelei magyar nyelven* címen 1533-ban a krakkói Vietor Jeromos nyomdájában jelent meg Perényiné költségen. A könyvet ma mint az első teljes egészében magyar nyelvű nyomtatványt tartjuk nyilván. Az idegen krakkói nyomdász, aki egy évtizeddel előbb azzal dicsekedett, hogy lengyel nyelvű könyveket adott ki a lengyeleknek, most a kötet elején az olvasókhöz intézett ajánlásában azzal büszkélkedett, hogy magyarul adja szent Pált a magyaroknak.

Forrás: A magyar irodalom története I. kötet: A magyar irodalom története 1600-ig szerk. Klaniczay Tibor Akadémiai Kiadó, Budapest 1964
<http://mek.niif.hu/02200/02228/html/01/index.html>

Ozori Imre

Nem a legelső nyomtatott magyar könyv volt Ozori Imre 1535-ből keltezett és ugyanebben az esztendőben Krakkóban megjelent vitairata. Fordításkötetek már korábban is napvilágot láttak. Két szempontból mégis ez a mű viszi el a pálmát: egyrészt mert a legelső eredeti magyar munka, ami nyomdafestéket látott, másrészt mert a reformáció eszméi először szólalnak meg Magyarországon ebben a becses kis könyvecskében.

A szerzőről keveset tudni. Neve tanúsága szerint Ozorán, a nagy történelmi múltú mezővárosban született, ahol Zsigmond királyunk híres hadvezérének, Ozori Pipónak (Philippo Scolari) Masolino freskóival ékesített kastélya állt. Ozori Imre Krakkóban és Wittembergben tanult. Hazatérve a Tiszántúlon tevékenykedett, mint református prédikátor. Patrónusa a Nadányi és a Massay család – utóbbiból származott Pázmány Péter, kinek anyja Massay Margit volt. Ozori a könyvében számtalan példát és esetet említ a katolikus hitet bírálódó, amelyek helyszíne Gyula és Nagyvárad. Nyilvánvaló, hogy ezek személyes élményei és emlékei.

A könyv címlapja elveszett, ezért csak sejthető, hogy eredeti címe ez lehetett: *Az Antikrisztus*. Mert a mű reformátori szelleme a Krisztus tanítását és a – szerző szerint – eltorzított, tehát „antikrisztusi” pápista hitet állítja szembe egymással. Apokaliptikus látomássá növekvő képet fest a katolikus papokról, akik pénzért mindenre képesek, az ördög igazgatta Antikrisztust imádják, szeretőket tartanak és ahelyett, hogy az Urat szolgálnák, mindenféle „szentekhez” fohászkodnak. „Ha valaki részeges, orv, haragviselő, tolvaj, nem tartják olyan bűnösnek, mint ha két személy alatt áldozna, misét magyarul mondana, magyarul keresztel, oldoz. Ha valamely papnak két vagy három kurvája volna, de ha oly bűne volna, kit ember csak nevezni sem mer, sem tartanak olyan bűnösnek, mintha jámborul, istennek szerzése szerént megházasodnék...” – ostorozza a klérust. Hozzáteszi: „A rossz pap csak harangoz, összehívja a községet, feláll, dejákul nagy sokat énekel avagy beszél, kiből a község semmit nem ért.” Plebejus haraggal mondja ki: „Ó én édes istenem, ha a pap hozzája veszi a Krisztusnak testét-vérét, pénzt avagy valaminő egyéb hasznot kíván, a parasztember pedig mikor ü hozzája vesz, nem hogy üneki valamit adnának, hanem még pénzt vesznek rajta.” A katolikus papok pénzsóvárak és műveletlenek: „azt is mondják, hogy nincs mivel könyvet vennék. Maga vagyoniok a korcsomán, maga vagyoniok mivel hátszabát avagy purpián köntöst venniük.” Vagyis: könyvet nem vesznek, nem olvasnak, de italozásra és cifra bíbor (purpián) ruhákra költik a pénzt, amit a hívektől kicsikarnak. A papság „kevél, iregy, fősvény, fajtalan, részeges, vallja az egy istent három személben, de akaratjátul igen eltávoztanak, némellyek, mint az egyigyü parasztkok tudatlanságtul, némellyek kenig mint a papok és barátok ördögnek engedelmeből, mert inkább akarnak a hazugságnak engedni, hogynem az igazságnak...” A pápa személyét nem ostorozza, mintha bízna benne, hogy az egyéges hit megreformálható.

Ozori Imre 1536-ból való vitairata zengzetes magyar nyelven, plebejus hevülettel átitatva szól a hitében és reményeiben meghasonlott országról, ahol a török pusztítás után a széthúzás, a nyereszkedés, a tudatlan pöffeszkedés az úr. Néha mintha bízna abban, hogy az ország sorsa jobbra fordul. Néha viszont, keserű hangulataiban mintha megérezné: a neheze – a török hódoltság időszaka, amikor végleg minden ebek harmincadjára jut a hajdan büszke Magyarországon – még csak ezután következik.

Forrás: <http://www.mno.hu/portal/76069>

A ferencesek jelentős szerepet töltek be az ifjak oktatásában. Ezt jelzi, hogy néhány településről – bár azok nem voltak püspöki székhelyek (Szerémújlak, Szeged, Pápa, Ozora) – jelentős számban kerültek diákok külföldi egyetemre, amihez alapkövetelmény volt legalább a latin nyelv megfelelő szintű ismerete. A kolostori iskola sikereként könyvelhetjük el, hogy Héderváry Ferenc idejében egyszerre két ozorai ifjú is egyetemre került. Ozorai Kovács Brikcius, a jómódú Márton kovácmester fia 1497-ben a bécsi egyetemre járt. Az apa tehetőségét bizonyítja, hogy míg általában a közös pénztárhoz a deákok négy dénárral járultak hozzá, ő tizenkét dénárt fizetett be. Ozorai Gál fia, Ozorai Imre 1530-ban a krakkói, majd hét társával 1531-ben a wittenbergi egyetemen folytatta tanulmányait. Valószínűleg szintén a ferenceseknél kezdte tanulmányait a szomszédos Horhi szülötte, Juhász Péter is, aki a wittenbergi egyetemen tanult. A külföldi gyakorlatnak megfelelően hellénesítette nevét (Meleios=Juhász), ő volt az, aki Méliusz Juhász Péter püspökként a kálvinizmus hazai fellelegvívőjévé tette Debrecen.

Forrás: http://sulinet.hu/oroksegtar/data/100_falu/Ozora/pages/015_a_hit_es_a_nep.htm

Bencédi Székely István

Még két munka kiadásánál működött közre Némethi: Bencédi Székely István Krónikája és Werbőczy Tripartitumának Weres Balázs által készített magyar fordításának megjelenítésében. Bencédi Székely István az 1560-as évek elején Göncön már a helvét hitvallások szellemében lelkészkedik, ő az első, aki magyarul ír a magyar történetírók közül, és első abban is, hogy történelemszemlélete talán már kálvinista, de inkább a wittenbergi szemléletet követő, bibliai alapú. Némethihez írt bevezetőjében így szól: munkáját a maga használatára készítette, s csupán patrónusa kérésére nyomtattatta ki azzal a céllal, hogy Némethi és „mindenek kik magyarul tudnának olvasni megtudhatnák ... minemő változások löttének nem csak a hatalmas birodalmakba hanem ennek felette országokba, tartományokba és városokba és minemő okokért és bűnökért a mennyei isten e birodalmakot egyik nemzetségről a másikra forgatta volna, kiből nyilván megérthetjük, hogy ez világ nem szerencsétől bíratic, hanem az egy istennek gondviselésétől, rendelésétől és birodalmától”.

A másik említett mű, Werbőczy Hármaskönyvének fordítása megjelenésekor Némethi sajnos már halott volt. A fordító bihari jegyző és váradi főbíró így ír a János Zsigmondhoz címzett előszóban: „Az Felséged jámbor híve az Nagyságos Némethy Ferenc ez munkát indítá, szerezteté és gondjával, költségével segíté, ki ezen dolognak indításakoron, az felséged hívsége mellett halált szenvedé, az ő urának, Serédi Jánosnak, Tokaj várában, az németek által puska lövis miatt. Bőjtelő hónap 10. napján, Anno a nativitate Christi Jesu MDLXV”.

Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szabadi-nemethi.htm>

Balassi Bálint

Bornemisza Péter tanítványa

Balassi Bálint 1554. október 20-án született a felső-magyarországi Zólyom várában. Gyarmati [Balassi János](#) báró és [Sulyok Anna](#) gyermeke. Öccse [Ferenc](#), húgai Anna és Mária. Családja református vallású, de az evangélikus [Bornemisza Péter](#) papot fogadják mellé nevelőnek. A Habsburg udvar 1569-ben összeesküvés koholt vádjával letartóztatja Balassi Jánost. A család lengyelországi birtokaikra menekül, itt fordít le Balassi Bálint németből egy vallásos elmélkedést *Beteg lelkeknek való füves kertecske* címmel (Krakkó, 1572). A könyvecske megjelenésének évében kap kegyelmet Balassi János, és az új király, [Rudolf](#) koronázási ünnepségén az ifjú Bálint az egész udvart elkápráztatja juhásztáncával, legalábbis a történetíró [Istvánffy Miklós](#) szerint.

Báthory István erdélyi és lengyelországi udvarában

Balassi János a bécsi udvarnak engedelmessé 1575-ben csapatot küldött Erdélybe a 21 éves Bálint vezetésével. Feladatuk az volt, hogy csatlakozzanak a [Báthory István](#) erdélyi fejedelem ellen induló [Bekes Gáspár](#) seregéhez. De már Erdély határában elfogják őket. Így került Balassi az erdélyi udvarba, ahol rangjához illően bántak vele. Báthoryt egy év múlva lengyel királlyá választják, s Balassi Bálint az új király kíséretének tagjaként ízleli meg a lengyel királyi udvar életének gyönyörűségeit. Igazi udvari ember válik belőle. Ért a kardforgatáshoz és műveltsége is kiváló; nyolc nyelven tud a magyaron kívül: latinul, szlovákul, horvátul, lengyelül, románul, törökül, németül és olaszul. Bécsben viszont nem nézik jó szemmel az ifjú felségárulását, és büntetésképpen újra el akarják fogatni az apát, Balassi Jánost. 1577-ben Bálint hazaindul, de mire Liptóújvárra ér, apját már nem találja az élők sorában.

Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/balassi/bbelet1.htm>